

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Федеральное государственное автономное учреждение
высшего профессионального образования
"Казанский (Приволжский) федеральный университет"
Отделение татарской филологии и культуры имени Габдуллы Тукая



УТВЕРЖДАЮ

Проректор
по образовательной деятельности КФУ
Проф. Таюрский Д.А.

_____ 20__ г.

Программа дисциплины

Историческая грамматика Б3.В.5.2

Направление подготовки: 050100.62 - Педагогическое образование

Профиль подготовки: Родной (татарский) язык и литература

Квалификация выпускника: бакалавр

Форма обучения: заочное

Язык обучения: русский

Автор(ы):

Кузьмина Х.Х.

Рецензент(ы):

Кадирова Э.Х.

СОГЛАСОВАНО:

Заведующий(ая) кафедрой: Галиуллина Г. Р.

Протокол заседания кафедры No ____ от " ____ " _____ 201__ г

Учебно-методическая комиссия Института филологии и межкультурной коммуникации
(отделение татарской филологии и культуры имени Габдуллы Тукая):

Протокол заседания УМК No ____ от " ____ " _____ 201__ г

Регистрационный No

Казань
2016

Содержание

1. Цели освоения дисциплины
2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы
3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля
4. Структура и содержание дисциплины/ модуля
5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения
6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов
7. Литература
8. Интернет-ресурсы
9. Материально-техническое обеспечение дисциплины/модуля согласно утвержденному учебному плану

Программу дисциплины разработал(а)(и) доцент, к.н. (доцент) Кузьмина Х.Х. кафедра татарского языкознания отделение татарской филологии и культуры им.Г.Тукая ,
Khalisa.Kuzmina@kpfu.ru

1. Цели освоения дисциплины

дать студентам глубокое понимание исторических изменений в системе и структуре родного языка.

2. Место дисциплины в структуре основной образовательной программы высшего профессионального образования

Данная учебная дисциплина включена в раздел " Б3.В.5 Профессиональный" основной образовательной программы 050100.62 Педагогическое образование и относится к вариативной части. Осваивается на 4 курсе, 7, 8 семестры.

Дисциплина "Историческая грамматика" (Б.3.2/2.2) относится к модулю "История языка". Осваивается на первом курсе (2 семестр)

3. Компетенции обучающегося, формируемые в результате освоения дисциплины /модуля

В результате освоения дисциплины формируются следующие компетенции:

Шифр компетенции	Расшифровка приобретаемой компетенции
ОК - 3 (общекультурные компетенции)	способен понимать значение культуры как формы человеческого существования и руководствоваться в своей деятельности современными принципами толерантности, диалога и сотрудничества
ОК-1 (общекультурные компетенции)	владеет культурой мышления, способен к обобщению, анализу, восприятию информации, постановке цели и выбору путей её достижения
ОК-14 (общекультурные компетенции)	готов к толерантному восприятию социальных и культурных различий, уважительному и бережному отношению к историческому наследию и культурным традициям
ОК-6 (общекультурные компетенции)	способен логически верно, аргументировано и ясно строить устную и письменную речь
ОПК-3 (профессиональные компетенции)	владеет основами речевой профессиональной культуры
ОПК-6 (профессиональные компетенции)	способен к подготовке и редактированию текстов профессионального и социально значимого содержания

В результате освоения дисциплины студент:

1. должен знать:

основные понятия исторического языкознания; законы развития фонетического, морфологического, синтаксического и лексического строя татарского языка.

2. должен уметь:

реализовать на практике полученные знания и навыки;

анализировать современные языковые факты с исторической точки зрения;

3. должен владеть:

навыками исторического комментирования явлений татарского языка, анализа старотатарского текста, навыками выполнения историко-лингвистических научно-исследовательских работ.

анализировать современные языковые факты с исторической точки зрения;

4. Структура и содержание дисциплины/ модуля

Общая трудоемкость дисциплины составляет 3 зачетных(ые) единиц(ы) 108 часа(ов).

Форма промежуточного контроля дисциплины отсутствует в 7 семестре; экзамен в 8 семестре.

Суммарно по дисциплине можно получить 100 баллов, из них текущая работа оценивается в 50 баллов, итоговая форма контроля - в 50 баллов. Минимальное количество для допуска к зачету 28 баллов.

86 баллов и более - "отлично" (отл.);

71-85 баллов - "хорошо" (хор.);

55-70 баллов - "удовлетворительно" (удов.);

54 балла и менее - "неудовлетворительно" (неуд.).

4.1 Структура и содержание аудиторной работы по дисциплине/ модулю**Тематический план дисциплины/модуля**

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
1.	Тема 1. Введение. Историческая грамматика татарского языка как научная и учебная дисциплина. Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.	7		2	0	0	устный опрос

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
2.	Тема 2. Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Система консонантизма в древнетюркском и её историческое развитие в татарском языке.	7		2	0	0	устный опрос
3.	Тема 3. Историческая грамматика татарского языка. Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков. Части речи в древнетюркском языке и их развитие (общая характеристика).	7		2	0	0	устный опрос
4.	Тема 4. О причинах изменения лексического состава языка.	8		2	0	0	устный опрос
5.	Тема 5. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. История развития имени (существительного, местоимения, числительного, прилагательного).	8		0	2	0	контрольная работа
6.	Тема 6. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. Глагол. Развитие личных и неличных форм татарского глагола.	8		0	4	0	устный опрос

N	Раздел Дисциплины/ Модуля	Семестр	Неделя семестра	Виды и часы аудиторной работы, их трудоемкость (в часах)			Текущие формы контроля
				Лекции	Практические занятия	Лабораторные работы	
	Тема . Итоговая форма контроля	8		0	0	0	экзамен
	Итого			8	6	0	

4.2 Содержание дисциплины

Тема 1. Введение. Историческая грамматика татарского языка как научная и учебная дисциплина. Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Введение. Историческая грамматика татарского языка как научная и учебная дисциплина. Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.

Тема 2. Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Система консонантизма в древнетюркском и её историческое развитие в татарском языке.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Реконструкция системы вокализма древнетюркского языка. Вопрос о количестве реконструируемых гласных звуков. Переход гласных в поволжских тюркских языках. Лабиализация древнетюркского [*a] в Поволжье. Звуковые переходы [*a > ä]; [*ä > ē > i]; [*i > ē]; [*u > o]; [*o > u]; [*ü > ö]; [*ö > ü]; [*y] > ◆]. Сохранение древнетюркских гласных в диалектах татарского языка. Система консонантизма в древнетюркском и её историческое развитие в татарском языке. Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Реконструкция системы вокализма древнетюркского языка. Вопрос о количестве реконструируемых гласных звуков. Долгие гласные. Вторичная долгота гласных. Предполагаемые причины исчезновения тюркских долгих гласных. Закон сингармонизма в древнетюркском языке. Типы слогов. Интонация и ударение в древнетюркском языке. Переход гласных в поволжских тюркских языках. Лабиализация древнетюркского [*a] в Поволжье. Звуковые переходы [*a > ä]; [*ä > ē > i]; [*i > ē]; [*u > o]; [*o > u]; [*ü > ö]; [*ö > ü]; [*y] > ◆]. Сохранение древнетюркских гласных в диалектах татарского языка. Общая характеристика древнетюркского консонантизма. Традиционные позиции согласных внутри слова: анлаут, инлаут и ауслаут. Классификация древнетюркских согласных. Некоторые спорные вопросы о количестве консонантов в древнетюркском языке. Общая сравнительно - сопоставительная характеристика исторического развития согласных в татарском языке и его диалектах. Согласные в древнетюркском и их историческое развитие в татарском языке.

Тема 3. Историческая грамматика татарского языка. Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков. Части речи в древнетюркском языке и их развитие (общая характеристика).

лекционное занятие (2 часа(ов)):

Историческая грамматика татарского языка. Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков. Части речи в древнетюркском языке и их развитие (общая характеристика). Имя существительное. Реконструкция имени существительного как части речи. Характеристика категорий падежа, рода и числа. Реконструированные окончания (древние) множественного числа и их следы в тюркских языках. Историческое развитие категории падежа в тюркских языках. Историческое изменение падежного склонения и его причины. Два типа именного склонения в тюркских языках: северное (кыпчакское) и южное (огузское) склонения. Категория принадлежности: этимология аффиксов. Местоимение. Функции местоимений в языке и причины их возникновения. Древность местоимений. Вопрос о первичности личных или указательных местоимений. Указательные местоимения и их фонетические варианты. Личные местоимения. Этимология вопросительных местоимений в современном татарском языке. Диалектные варианты местоимений. Имя числительное. Функции числительных в языке и причины их возникновения. Глагол. Вопрос о первичности имени или глагола в языке. Полифункциональность аффиксов. Историческое развитие категорий лица и числа, времени в тюркских глаголах. Личные и неличные формы глагола: вопрос о первичности. Неличные формы глагола. Имя действия и деепричастия, их историческое развитие в татарском языке. Основные функции имён действия в древнетюркском языке. Аффиксы имени действия в древне- и старотюркских письменных памятниках. Деепричастия и их историческое развитие в тюркских языках. Основные формы деепричастий. Более поздние варианты деепричастий в татарском языке. Диалектальные формы деепричастий. Причастие. Историческое развитие их в татарском языке. Инфинитив и его историческое развитие в тюркских языках. Личные формы глагола. Категория наклонения. Глаголы изъявительного наклонения и их историческое развитие в татарском языке. Повелительное, желательное, условные наклонения и их историческое развитие в татарском языке.

Тема 4. О причинах изменения лексического состава языка.

лекционное занятие (2 часа(ов)):

О причинах изменения лексического состава языка. Возможные изменения: семантическое расширение или сужение, архаизация, появление неологизмов.

Тема 5. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков.

Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. История развития имени (существительного, местоимения, числительного, прилагательного).

практическое занятие (2 часа(ов)):

Историко-грамматический анализ текста.

Тема 6. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. Глагол. Развитие личных и неличных форм татарского глагола.

практическое занятие (4 часа(ов)):

Историко-грамматический анализ текста.

4.3 Структура и содержание самостоятельной работы дисциплины (модуля)

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
1.	Тема 1. Введение. Историческая грамматика татарского языка как научная и учебная дисциплина. Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.	7		подготовить устные ответы по теории;	5	опрос
				подготовка к устному опросу	5	устный опрос
2.	Тема 2. Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Система консонантизма в древнетюркском и её историческое развитие в татарском языке.	7		подготовка к устному опросу	10	устный опрос
3.	Тема 3. Историческая грамматика татарского языка. Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков. Части речи в древнетюркском языке и их развитие (общая характеристика).	7		подготовка к устному опросу	8	устный опрос
4.	Тема 4. О причинах изменения лексического состава языка.	8		подготовить устные ответы по теории; 2) выполнение письменных домашних заданий;	10	опрос
				подготовка к устному опросу	10	устный опрос

N	Раздел Дисциплины	Семестр	Неделя семестра	Виды самостоятельной работы студентов	Трудоемкость (в часах)	Формы контроля самостоятельной работы
5.	Тема 5. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. История развития имени (существительного, местоимения, числительного, прилагательного).	8		подготовка к контрольной работе	20	контрольная работа
6.	Тема 6. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. Глагол. Развитие личных и неличных форм татарского глагола.	8		подготовка к устному опросу	17	устный опрос
	Итого				85	

5. Образовательные технологии, включая интерактивные формы обучения

- лекции, практические занятия, самостоятельная работа студентов, курсовая работа (определяется по выбору обучающегося)
- технология проблемного обучения;
- интернет-технологии;
- информационно-компьютерные технологии

6. Оценочные средства для текущего контроля успеваемости, промежуточной аттестации по итогам освоения дисциплины и учебно-методическое обеспечение самостоятельной работы студентов

Тема 1. Введение. Историческая грамматика татарского языка как научная и учебная дисциплина. Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.

опрос , примерные вопросы:

Предмет и задачи курса исторической грамматики. Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла.

устный опрос , примерные вопросы:

Историческая грамматика в ряду других лингвистических дисциплин исторического цикла. Основные источники и методы исторического изучения языка.

Тема 2. Фонетика. Проблемы и задачи исторической фонетики как истории звуковых изменений и фонологических отношений. Система вокализма древнетюркского языка. Система консонантизма в древнетюркском и её историческое развитие в татарском языке.

устный опрос , примерные вопросы:

Фонетическое транскрибирование текста и объяснение звуков, претерпевших те или иных фонетические изменения.

Тема 3. Историческая грамматика татарского языка. Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков. Части речи в древнетюркском языке и их развитие (общая характеристика).

устный опрос , примерные вопросы:

Труды по сравнительно-исторической грамматике тюркских языков.

Тема 4. О причинах изменения лексического состава языка.

опрос , примерные вопросы:

Объяснение семантики слов в выбранном тексте.

устный опрос , примерные вопросы:

О причинах изменения лексического состава языка.

Тема 5. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков.

Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. История развития имени (существительного, местоимения, числительного, прилагательного).

контрольная работа , примерные вопросы:

Контрольная работа по пройденным темам

Тема 6. Сравнительно-историческая морфология тюркских и татарского языков. Глагол. Развитие личных и неличных форм татарского глагола.

устный опрос , примерные вопросы:

Глагол. Развитие личных и неличных форм татарского глагола.

Тема . Итоговая форма контроля

Примерные вопросы к экзамену:

Студентларга курс буена үтелгән материалны гомумиләштерү максатыннан текстка тарихи-лингвистик анализ. Төрле чорларда язылган язма истәлекләрдән өзекләргә студентлар тарихи-лексик, тарихи-фонетик һәм тарихи-грамматик анализ ясала. Ул түбәндәге төрлөгә алып барыла:

1.Өйрәнелгән язма истәлекләрнең берсеннән өзек сайлап алына. Мәсәлән, Мөхәммәдьярның "Төхфәи мәрдан" поэмасыннан:

Бел, нәсыйхәт тыңламаганның эше,

Иксүк улмас кәчә-көндүз тәшвише.

Бел, соңыны бакмайын эш иткәнләр,

Наданлыкдин үз башына йиткәнләр.

2.Текстның хәзергә әдәби телдә бирелеше. Студентлар сүзләрнең мәгънәләренә, грамматик формаларга игътибар итәргә тиеш, ягъни аларны хәзергә телдә кулланылган вариантлары белән алыштырырга тырышырга кирәк.

Бел, нәсыйхәт тыңламаганның эше,

Аз (ким) булмас кичен-көндөз борчуы.

Бел, ахырын карамыйча эш иткәннәр

Наданлыктан үз башына житкәннәр.

3.Тарихи-лексик анализ ясаганда текстан хәзергә телдә кулланылмый торган сүзләр сайлап алына, мәгънәләре ачыклана һәм үзенчәлекләре билгеләнә, сүзләрнең чыганакалары күрсәтелә.

Кәчә сүзгә хәзергә көндә мәгънә үзгәреше кичергән. Элек "кич" мәгънәсендә кулланылган;

иксүк - борынгы төрки телдә үк очрый, аз (ким) мәгънәсендә кулланыла;

тәшвиш - гарәп алынмасы "борчу" дигәнне аңлата.

4.Тарихи-фонетик анализ булганда, тексттагы аваз тәңгәллекләренә, фонетик чиратлашуларга игътибар ителә, теге яки бу үзенчәлекнең төрки телләренә кайсы төркемгә өчен характерлы булуы күрсәтелә.

Иренләшү күренешенә мисал булып көндүз сүзе килә;

борынгы ә авазының саклануы: кәчә-кичә;

й-ләштерү күзәтелә: йиткәнләр, бу-кыпчак формасы

сүз башында б авазының төшөп калуы: иксүк улмас, бу - угыз үзенчәлеге.

5.Тарихи-грамматик анализ да хәзерге татар әдәби телендә очрамый торган грамматик формаларны табарга, аларның хәзер нинди форма белән алмаштырылуын ачыкларга һәм төрки телләрнең кайсы төркемгә өчен характерлы булуын күрсәтергә.

эш иткәнләр - күплек кушымчасының -лар варианты кулланыла;

наданлыкдин - чыгыш килеше белән төрләнгән исем, борынгы уйгур формасы;

соңыны - III зат берлектәгә тартымлы төшөп килеше, хәзерге телдә соңын формасына туры килә;

бакмайын - -ып кушымчалы хәл фигыльнең юклык формасы, -мыйча формасына туры килә, бакмыйча дигән төшенчәне бирә;

Практик эш өчен текстлар.

М.Болгаринның "Нәхжел-фәрадис"әсәрәннән өзек: "Бер көн Хира тагында ирдем. Колагыма аваз килүр: Йә, Мөхәммәд, йә, Мөхәммәд", - тийү. Төрт йанымга бактым, һичкем әрсәнә күрмәдем. Үстүн бактым әрсә, йирле көкле арасында бер олуг төхет урулмыш, ул төхет үзә Жәбраил ултырмыш, йөзә күн төг кумыйур. Күрдем әрсә, күңлемгә йәнә куркуг керде, тетрәйү башладым. Кире йәнә Хәдичә катынга килдем төкый әйдем: Йә, Хәдичә, мине тунга чолгаң, кем күңлемгә йәнә куркуг кереп торыр, - тидем әрсә, мине чолгап йаткурды".

Мөхәммәдъярның "Төхфәи мәрдан" поэмасыннан өзек:

Заһид йитте бичин багына төмам,

Бичин гыйззәт илә кылды сәлам.

Контроль эш

1. Татар теленең тарихи фонетикасы фәнә нәрсә өйрәнә?

а) татар теленең фонемалар составын;

б) татар теле фонетик системасының барлыкка килү һәм тарихи үсеш процессын;

в) тартыклар системасының тарихи үсешен.

2. Борынгы төрки нигез телдә ничә сузык аваз булган?

а) 9 сузык аваз (унынчы сузык ? киң әйтөлешле [ы] сузыгы турында фикерләр бар);

б) 8 сузык аваз (тугызынчы сузык - киң әйтөлешле [е] турында фикерләр бар);

в) өч озын сузык аваз булган.

3. Борынгы төрки нигез телдә [й] тартыгы булганмы?

а) ике караш яши ? булган; булмаган;

б) бу тартык V гасырда гына барлыкка килгән;

в) бу турыда мәгълүматлар юк.

4. "Татар теленең тарихи морфологиясе (очерклар)" хезмәтен кем язган?

а) Ф.М. Хисамова;

б) А.Х.Нуриева;

в) Л. Жәләй.

5. Борынгы төрки телдәгә озын сузык авазлар хәзерге төрки телләрдә сакланганмы?

а) өлешчә сакланган ? төрекмән, якут телләрендә;

б) өлешчә сакланган ? татар, чуваш, башкорт телләрендә;

в) сакланмаган.

6. Исемнәрдәгә III зат хәбәрлек кушымчасы кайсы фигыльдән барлыкка килгән дип карала?

а) [турур] фигыленнән;

б) [йурур] фигыленнән;

- в) бу кушымча фиғыльдән барлыкка килмәгән, ә бәйләк сүздән килеп чыккан.
9. [алубән] фиғыле кайсы төркемчөгә карый?
- а) сыйфат фиғыль;
б) хәл фиғыль;
в) исем фиғыль.
10. Кайсы фиғыль борынгырак ? инфинитивмы, әллә исем фиғыльме?
- а) инфинитив;
б) исем фиғыль;
в) икесе дә чагыштырмача соңрак барлыкка килгәннәр.
11. Сыйфат фиғыль кәргән вариантны билгеләгез:
- а) [бугдайдур тиб илгә сатмагыл салам];
б) [килтүрүб балыкны ариг йиргә салыб];
в) [мән тиггән утга кеше бешмәгәй]
13. Төшем килеше кәргән вариантны билгеләгез:
- а) [Йусуфа кардәшләре хәбәр вирди];
б) [кардәше шартыны белгәй];
в) [бу йердә отуруб].
14. Консонантизм системасын өйрәнгәндә, түбәндәге аваз позицияләрен белү әһәмиәтле:
- а) анлаут, инлаут, ауслаут;
б) протеза һәм эпентеза;
в) интервокаль һәм морфемалар чиге.
16. [вафа истәмәгил былбылдан әй йар] (С. Сарай) жәмләсендә фиғыльнең төркемчәсен билгеләгез:
- а) исем фиғыль;
б) хикәя фиғыль;
в) боерык фиғыль.
17. Хәзерге-киләчәк заман (заманга мөнәсәбәтсез форма) кушымчасын билгеләгез:
- а) [йусуф әйтүр] ? [-үр] кушымчасы;
б) [йусуф әйтгәй] ? [-гәй] кушымчасы;
в) [йусуф әйткүчи] ? [-күчи] кушымчасы.
18. Фиғыльнең төркемчәсен билгеләгез: [огланлары аглайу җаваб вирди]
- а) хәзерге заман хикәя фиғыль;
б) хәл фиғыль;
в) исем фиғыль.
19. Исемнәрнең килеш белән төрләнешендә (тартымсыз төрләнештә) түбәндәге типлар бар:
- а) уйгыр һәм карлук тибы;
б) угыз һәм кыпчак тибы;
в) угыз һәм кыргыз тибы.
20. Борынгы төрки телдәге хәл фиғыль кушымчаларын билгеләгез:
- а) -у//ү; -а//ә; -йа//-йә; -уб//-үб, -убан//-үбән, -йубан//-йүбән;
б) -дык//дик, -мыш//-миш, -гуси//күси;
в) -дан//дән, -са//сә, -ым, -гай//-гәй.
21. [тәмир капугка тәкый сүзләдим] жәмләсендә капугка сүзе юнәлеш килешенең кайсы тибында килә?
- а) угыз тибында;

б) кыпчак тибында;

22. Идел буе төрки телләрендә сузык авазлар үзгәреше фөндә ничек атала?

а) Идел буенда сузыклар күчеше;

б) Идел буе фоносистемасы;

в) Идел?Урал феномены.

23. [адак // азак // аяк] вариантларында нинди фонетик закончалык күзәтелә?

а) аваз өстәлү күренеше;

б) тартык авазлар тәңгәлләге;

в) бу сүзләрдә бернинди фонетик закончалык юк.

24. Л. Жәләй хезмәтен күрсәтегез:

а) "Татар теле тарихы буенча материаллар";

б) "Татар теленең тарихи фонетикасы буенча материаллар";

в) "Материалы по исторической фонетике тюркских языков".

25. Борынгы төрки телдә санау системасы нинди тәртиптә булган?

а) дистә саны ? (минус) берәмлек;

б) дистә саны + (плюс) берәмлек;

в) берәмлек + (плюс) киләсе дистә саны.

27. Тарихи фонетика фәненең өйрәнү предметын атагыз:

а) авазлар системасы һәм аларга хас билгеләр;

б) авазлар системасын синхроник аспектта өйрәнү;

в) авазлар системасы һәм аның тарихы.

28. Борынгы төрки телдәге *бир, *билик, *кир, *тил сүзләре татар телендә нинди үзгәреш кичергәннәр?

а) и>а күчеше нигезендә үзгәргәннәр;

б) и >е күчеше нигезендә үзгәргәннәр;

в) и>ө күчеше нигезендә үзгәргәннәр.

29. Борынгы төрки нигез телдә сүз башында [г] авазы кулланылганмы?

а) әйе, кулланылган;

б) юк, кулланылмаган;

в) бу аваз борынгы төрки нигез телдә булмаган.

30. Төрки сүзләрдә сүз башында [м] авазы кулланылу кайсы төркем телләр үзенчәлеге булып тора?

а) кыпчак телләре үзенчәлеге;

б) угыз телләре үзенчәлеге;

в) карлук телләре үзенчәлеге.

31. Кайбер төрки сүзләрдә [т], [д], [г], [с] авазлары алдыннан нинди аваз төшөп калырга мөмкин?

а) [л];

б) [ш];

в) [м].

32. Телнең морфологик төзелешендә тарихи үзгәрешләргә өйрәнә торган тармак ничек дип атала?

а) тарихи грамматика;

б) тарихи морфология;

в) тарихи синтаксис.

33. -ай/эй кушымчалары кайсы килеш кушымчасы булып торалар?

- а) корал килеше;
- б) чакыру килеше;
- в) бергәлек килеше.

34. Борынгы төрки нигез телдә иялек килеше булганмы?

- а) әйе, кулланылган;
- б) юк, кулланылмаган;
- в) бу килеш XIV-XVI нчы гасырларда гына барлыкка килгән.

35. -гару/гәрү кушымчасы кайсы килешне белдерә?

- а) юнөлеш килеше;
- б) төшем килеше;
- в) иялек килеше.

36. Кайсы килешнең кушымчалары сан ягыннан күп булган?

- а) юнөлеш килешенең;
- б) төшем килешенең;
- в) иялек килешенең.

37. Икенчел төрки тел чорында нинди килешләр барлыкка килгән?

- а) юнөлеш һәм төшем килеше;
- б) чыгыш һәм урын-вакыт килеше;
- в) иялек һәм чыгыш килеше.

38. -нч кушымчасы кайсы сан төркемчәсен барлыкка китерә?

- а) тәртип санын;
- б) жыю санын;
- в) бүлү санын.

41. Хәл фигыльнең борынгы -убан/үбән кушымчасы ничек ясалган?

42. [Бу угланни ким сатун алур] жәмләсендә хәл фигыльнең нинди кушымчасы кулланылган?

43. Инфинитивның иске татар телендә кулланылган кушымчаларын күрсәтегез:

44. [огланның сүйләдекен газиз дыңлар] жәмләсендә сыйфат фигыль кушымчасын күрсәтегез: _____

Кәрәм берлә бер заман Ултур, - тиде,
Төрлүк йимеш кәлтүрүб Йигел, - тиде
Даимән бу сарига килгел, - тиде,
Кәрәгенчә сән йимеш алгыл, - тиде.
Заһид әсайыш кылу ултуруб,
Йимеш илә йиң, итәкен тултуруб.
Бичин Нәчә кәрәк алгыл, - тиде,
Заһид бичин әшигә таңлады.
Торды заһид китмәгә йөзүн оруб,
Калды бичин заһидка гозерен кулуб.
Баруында нагяһ капланны күрүб,

Качты занид куркуб андин, йөкүрүб.

Мәүлә Колый хикмәтләреннән үрнәкләр:

Мәшрикдин көн зәүалга чыкыб килгәй,
Йәнә кайтыб мәшрикъка барыб ингәй,
Өч көнгәчә төшкә килеб кирү дүнгәй ,
Өч көндин соң мәгърибкәчә китәр ирмеш.
Мондин соңра исрафил дәстүр вирер,
Жомга көн хасс төшлекидә сурина өрер
Йирдә күкдә мөхлукатны жөмлө кырыр,
Түрт мөкаррәб фәрештә һәм калыр ирмеш.
Бу дөнья кырык йылгача аңла калыр,
Шул вакытта иблиснең жаныни алыр,
Жан алырда ул мөлгунь фәрйад кылыр
Жанлы мөхлук булса исә үлүр ирмеш.

ТЕМЫ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

Памятники древнетюркской письменности.

Распределение существительных по типам склонения. Парадигмы именного склонения.

Парадигмы местоименного склонения. Склонение личных и возвратных местоимений.

Парадигмы спряжения глагола в настоящем, будущем и прошедшем времени.

История указательных местоимений в татарском языке.

История инфинитива в татарском языке.

История наречий в татарском языке.

История послелогов, союзов, частиц в татарском языке.

Лексические особенности старотатарских памятников.

Имтихан сораулары

1. Татар телен тарихын өйрәнүнең предметы һәм бурычлары
2. Туган тел тарихын өйрәнү өчен чыганаclar.
3. Татар теленең төрки теләр системасында тоткан урыны.
4. Татар теленең диалектларга бүленеше.
5. Вокализм. Сузыклар системасындагы тарихи үзгәрешләр.
6. Сузыклар гармониясе һәм сингармонизм.
7. Консонантизм. Тартыклар системасында тарихи үзгәрешләр.
8. Татар графикасы һәм орфографиясе тарихы.
9. Татар теленең сүзлек составы тарихы.
10. Ярдәмлек сүз төркемнәренең ясалышы.
11. Хәл фигыль, сыйфат фигыль, исем фигыль тарихы.
12. Бәйлек, теркәгеч, кисәкчәләрнең килеп чыгышы.
13. Исем һәм фигыль сүзтәзмәләрнең килеп чыгышы.
14. Гади жөмлө һәм аның төрләре.
15. Жөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре
16. Кушма жөмлө һәм аның төрләре.
17. Аерым чыганаclarга кыскача характеристика.
18. Татар әдәби теле барлыкка килүнең хронологиясе.
19. Исем сүз төркемнәренә хас грамматик категорияләренә санап чыгыгыз.
20. Ярдәмлек сүз төркемнәренә тарихи характеристика бирегез.
21. Туган телнең барлыкка килүенә карата гомуми характеристика бирегез.

22. Тексттагы алынма сүзләрне табыгыз һәм аларның килеп чыгышын билгеләгез
23. Болгар чоры татар әдәби теленең формалашуы (X - XIII гасыр урталары).
24. Алтын Урда дәүләте әдәби теленең формалашуы. (XIII гасырның икенче яртысы - XV гасырның беренче чиреге).
25. Казан ханлыгы чоры татар әдәби теле (XV гасырның икенче яртысы - XVI гасырның уртасы).
26. Татар милли әдәби теленең үсеше өчен хәзерлек чоры (XVI гасырның икенче яртысы - XVII - XVIII гасырлар).
27. Татар милли әдәби теленең нормалашу һәм үсеш чоры (XVIII гасыр ахырынан XX гасыр башына кадәр).
28. Татар теленең сузыклар системасында тарихи үзгәрешләр.
29. Татар теленең тартыклар системасында тарихи үзгәрешләр.

Требования к экзамену:

1. Для экзамена обязательно иметь две зачетные контрольные работы.
2. Знать ответы на вопросы по курсу "Историческая грамматика".
3. Иметь навыки анализа старотатарского текста:
 - чтение, перевод текста с комментарием незнакомых лексем и особенностей связей слов в простом предложении и средств связи в сложных предложениях.
 - комментарий орфографии слов из текста.
 - комментарий примеров из текста, отражающих старотатарские фонетические и морфологические особенности.
 - характеристика морфологических форм разных частей речи, исторические изменения в формах.

7.1. Основная литература:

Казанская лингвистическая школа: Книга первая: Казанская тюркская лингвистическая школа. - Казань: Татар.кн. изд-во, 2008. - 424 с.

Байрамова, Луиза Каримовна. Казанская лингвистическая школа: Н. В. Крушевский и интерпретация его идей отечественными лингвистами / Л. К. Байрамова, Г. Г. Тазеев. - Казань: Татарское книжное изд-во, 2010. - 116, [4] с.:

Введение в лингвофольклористику: учебное пособие А.Т.Хроленко Издательство: Флинта; Наука, 2010 г. <http://www.znanium.com/bookread.php?book=241758>

7.2. Дополнительная литература:

Нелюбин, Л. Л. История науки о языке [Электронный ресурс] : учебник / Л. Л. Нелюбин, Г. Т. Хухуни. - 4-е изд., стереотип. - М. : Флинта : Наука, 2011. - 376 с. - ISBN 978-5-89349-723-6 (Флинта), ISBN 978-5-02-033153-2 (Наука). <http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=406332>

7.3. Интернет-ресурсы:

ABDURAHMONOV, Gh. & MUTALLIBOVLAR, s. Devonu lughotit turk. Indeks-lughat. 542, (6)pp. BUCKRAM. Tashkent (Ozbekistan SSR - <http://altaica.narod.ru>

Etymological dictionary of the Altaic languages. Leiden, Brill, 2003 (3 тома). (Совм. с С.А.Старостиным, О.А. Мудраком). - <http://starling.rinet.ru>

Гаджиева Н.З., Серебренников Б.А. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис. М.Наука, 1986 - <http://altaica.ru>

Древнетюркский словарь (Ленинград, 1969 - <http://altaica.ru>

Тюркская и смежная лексикология и лексикография (Сборник к 70-летию Кенесбая Мусаева).
2005 - <http://altaica.ru>

8. Материально-техническое обеспечение дисциплины(модуля)

Освоение дисциплины "Историческая грамматика" предполагает использование следующего материально-технического обеспечения:

Компьютерный класс, оргтехника, теле-и аудиоаппаратура; доступ к сети Интернет (во время самостоятельной подготовки).

Программа составлена в соответствии с требованиями ФГОС ВПО и учебным планом по направлению 050100.62 "Педагогическое образование" и профилю подготовки Родной (татарский) язык и литература .

Автор(ы):

Кузьмина Х.Х. _____

"__" _____ 201__ г.

Рецензент(ы):

Кадирова Э.Х. _____

"__" _____ 201__ г.